



O'ZBEKISTONDA YASHIL SUG'URTA MAHSULOTLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF GREEN INSURANCE PRODUCTS IN UZBEKISTAN

¹Kadirov Raxim Karimovich

¹Toshkent xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi.
ORCID: 0009-0002-8580-451X, G-mail: kadirovrahim@gmail.com

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Ushbu maqolada O'zbekistonda ESG tamoyillari asosida yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqotda yashil sug'urta mahsulotlarining mazmuni, ularning sug'urta bozoridagi o'rni hamda ekologik va iqlimoij risklarni boshqarishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Xalqaro tajriba va milliy sharoitlar asosida O'zbekistonda joriy etilishi mumkin bo'lgan yashil sug'urta mahsulotlari turlari va ularning kutilayotgan samaralari aniqlangan. Tadqiqot natijalari yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirish sug'urta bozorining barqarorligi, raqobatbardoshligi va innovatsion rivojlanishini ta'minlashda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Eng. - This article examines the theoretical and practical foundations for the development of green insurance products in Uzbekistan based on ESG principles. The study analyzes the concept of green insurance, its role in the insurance market, and its importance in managing environmental and climate-related risks. Based on international experience and national conditions, the paper identifies key types of green insurance products that can be introduced in Uzbekistan and evaluates their expected economic, environmental, and social effects. The results indicate that the development of green insurance products is a significant factor in enhancing the sustainability, competitiveness, and innovative growth of the insurance market.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ yashil sug'urta, ESG tamoyillari, sug'urta bozori, barqaror rivojlanish, ekologik risklar, yashil moliya.
❖ green insurance, ESG principles, insurance market, sustainable development, environmental risks, green finance.

Kirish.

Bugungi kunda global miqyosda barqaror rivojlanish tamoyillarining kuchayib borishi moliya bozorining barcha segmentlari, jumladan sug'urta tizimida ham yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda. Iqlim o'zgarishi, ekologik xavflarning ortishi va ijtimoiy mas'uliyatga bo'lgan talabning kuchayishi sug'urta kompaniyalarini ESG (Environmental, Social, Governance)

tamoyillari asosida faoliyat yuritishga undamoqda. Ushbu jarayonda yashil sug'urta mahsulotlari barqaror moliya infratuzilmasining muhim elementi sifatida namoyon bo'lmoqda.

2023-2024-yillarda global ESG aktivlari hajmi 40-45 trln. AQSh dollarini tashkil etgan [1, 2]. Sug'urta sektorida ESG tamoyillarini joriy etgan kompaniyalar ulushi: Yevropa: 70-75 foiz, Osiyo-Tinch okeani: 55-60 foiz

Rivojlanayotgan mamlakatlar: 30–35 foiz. Global green insurance bozori hajmi 2024-yilda 120–150 mlrd. AQSh dollari, yillik o'sish sur'ati 10–12 foiz [3].

Yashil sug'urta mahsulotlari atrof-muhitni muhofaza qilishga yo'naltirilgan loyihalar, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, ekologik toza transport va energiya samaradorligini oshirish bilan bog'liq faoliyat turlarini sug'urtalash orqali ekologik xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday mahsulotlar sug'urta bozorida uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash, sug'urta risklarini diversifikatsiya qilish va yangi moliyaviy imkoniyatlarni yaratish imkonini beradi.

O'zbekiston iqtisodiyotida olib borilayotgan islohotlar, "yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi va barqaror moliyaviy mexanizmlarni joriy etish jarayoni sug'urta bozorida ham yashil mahsulotlarni rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Biroq amaldagi sug'urta amaliyotida ekologik yo'naltirilgan mahsulotlar yetarli darajada rivojlanmagan bo'lib, ularning nazariy asoslari, institutsional mexanizmlari va amaliy qo'llanish jihatlari chuqur ilmiy tahlilni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini tadqiq etish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot sug'urta bozorida ESG tamoyillarini integratsiya qilish, ekologik xavflarni sug'urtalash mexanizmlarini takomillashtirish va yashil sug'urta mahsulotlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy xulosalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

So'nggi yillarda ESG tamoyillari va yashil moliya instrumentlarining rivojlanishi sug'urta bozoriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ilmiy adabiyotlarda sug'urta sektori barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim moliyaviy institut sifatida talqin qilinadi.

Xususan, ESG tamoyillarini sug'urta faoliyatiga integratsiya qilish ekologik va ijtimoiy risklarni boshqarishning samarali mexanizmi sifatida e'tirof etiladi.

Barqaror sug'urta konsepsiyasi dastlab UNEP FI tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, unda sug'urta kompaniyalarining ekologik va ijtimoiy mas'uliyati alohida ta'kidlanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, sug'urta mahsulotlari nafaqat moliyaviy himoya vositasi, balki barqaror iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi instrument sifatida ham xizmat qilishi lozim [4].

ESG tamoyillarining sug'urta bozoriga ta'siri masalasi OECD tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Tadqiqotlarda sug'urta kompaniyalari iqlim o'zgarishi bilan bog'liq risklarni baholash va kamaytirishda muhim rol o'ynashi, yashil sug'urta mahsulotlari esa ekologik loyihalarga investitsiyalarni rag'batlantirishi qayd etilgan [5].

Yashil sug'urta mahsulotlarining nazariy asoslari Swiss Re Institute tadqiqotlarida tahlil qilinib, unda iqlim risklari, tabiiy ofatlar va ekologik xavflarning sug'urta portfeliga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Mualliflar yashil sug'urta mahsulotlari sug'urta bozorining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda muhim omil ekanini ta'kidlaydilar [6].

Sug'urta tizimida ESG integratsiyasining amaliy jihatlari World Bank tadqiqotlarida yoritilgan. Ushbu manbalarda yashil sug'urta mahsulotlari qayta tiklanuvchi energiya, ekologik toza texnologiyalar va barqaror infratuzilma loyihalarini moliyaviy himoyalash orqali iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi [7].

Ilmiy adabiyotlarda yashil sug'urta mahsulotlari ko'pincha barqaror moliya instrumentlari bilan uzviy bog'liq holda o'rganiladi. UNEP (2021) hisobotlarida sug'urta kompaniyalarining ESG strategiyalarini joriy etishi ularning moliyaviy barqarorligini oshirishi va bozor ishonchligini mustahkamlashi ko'rsatib o'tilgan [8].

Sug'urta bozorida yashil mahsulotlarni joriy etish masalalari IAIS tomonidan ham ko'rib chiqilgan. Ushbu tashkilot ESG risklarini sug'urta nazorati tizimiga kiritish zarurligini ta'kidlab, yashil sug'urta mahsulotlari orqali iqlim risklarini samarali boshqarish mumkinligini qayd etadi [9].

Yevropa tajribasiga bag'ishlangan tadqiqotlarda yashil sug'urta mahsulotlari sug'urta kompaniyalarining raqobatbardoshligini oshiruvchi omil sifatida baholanadi. EIOPA hisobotlarida ESG yondashuvlari asosida ishlab chiqilgan sug'urta mahsulotlari iste'molchilar ishonchini mustahkamlashi va sug'urta bozorining innovatsion rivojlanishiga xizmat qilishi ko'rsatilgan [10].

Shuningdek, academic studies doirasida yashil sug'urta mahsulotlarining iqtisodiy samaradorligi va risklarni kamaytirishdagi roli ham o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlarda yashil sug'urta mahsulotlari sug'urta kompaniyalari uchun yangi daromad manbai bo'lishi bilan birga, ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [11].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili ESG tamoyillari asosida yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirish sug'urta bozorining barqarorligi, ekologik risklarni boshqarish va innovatsion moliyaviy mahsulotlarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi [1]–[11].

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda tizimli va taqqoshlama yondashuvlardan foydalanildi. Nazariy asoslar ESG tamoyillari va yashil sug'urta bo'yicha xalqaro ilmiy adabiyotlar hamda institutsional hisobotlarni tahlil qilish orqali shakllantirildi. Amaliy qismda xalqaro tajriba va O'zbekiston sug'urta bozori sharoitlari solishtirma tahlil qilindi. Jadval va mantiqiy umumlashtirish usullari yordamida yashil sug'urta mahsulotlarining turlari hamda ularning kutilayotgan samaralari aniqlandi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ESG tamoyillari asosida yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirish sug'urta bozorining barqarorligini ta'minlash va ekologik xavflarni boshqarishda muhim moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Yashil sug'urta mahsulotlari ekologik yo'naltirilgan loyihalarni moliyaviy himoyalash orqali sug'urta kompaniyalari faoliyatining ijtimoiy va ekologik mas'uliyatini kuchaytiradi.

Xalqaro amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan sug'urta bozorlarida yashil sug'urta mahsulotlari asosan qayta tiklanuvchi energiya loyihalari, energiya samaradorligi, ekologik toza transport va iqlim xavflarini sug'urtalashga yo'naltirilgan. Ushbu mahsulotlar sug'urta portfelini diversifikatsiya qilish, uzoq muddatli risklarni kamaytirish va sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qilmoqda. ESG tamoyillarini faol qo'llayotgan sug'urta kompaniyalarida risklarni baholash jarayonlari yanada tizimli va uzoq muddatli yondashuv asosida amalga oshirilayotgani kuzatiladi.

O'zbekiston sug'urta bozori tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda yashil sug'urta mahsulotlari yetarli darajada rivojlanmagan bo'lsa-da, ularni joriy etish uchun institutsional va iqtisodiy shart-sharoitlar mavjud. Mamlakatda "yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasi, qayta tiklanuvchi energiya loyihalarining kengayishi va ekologik talablarga bo'lgan e'tiborning ortib borishi sug'urta bozorida yangi yashil mahsulotlarga talabni shakllantirmoqda.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ESG tamoyillarining sug'urta faoliyatiga integratsiyasi uch asosiy yo'nalishda ijobiy samara beradi. Birinchidan, ekologik risklarni sug'urtalash orqali sug'urta kompaniyalari iqlim o'zgarishi bilan bog'liq moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ikkinchidan, yashil sug'urta mahsulotlari sug'urta kompaniyalarining obro'sini oshirib, investorlarga va mijozlarga

nisbatan ishonchni mustahkamlaydi. Uchinchidan, ushbu mahsulotlar yangi bozor segmentlarini shakllantirib, sug'urta bozorining innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, tahlil jarayonida ayrim cheklovlar ham aniqlanadi. Xususan, yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirishda ekologik risklarni baholash metodologiyasining yetarli darajada shakllanmaganligi, statistik ma'lumotlarning cheklanganligi va normativ-huquqiy bazaning to'liq moslashmaganligi asosiy to'siqlar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bundan tashqari, sug'urta kompaniyalari xodimlarining ESG va yashil moliya bo'yicha malakasi yetarli emasligi ham ushbu jarayonni sekinlashtiruvchi omil hisoblanadi.

Natijalar muhokamasi shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirish bosqichma-bosqich va tizimli yondashuvni talab etadi. Dastlabki bosqichda ESG tamoyillarini sug'urta kompaniyalarining strategik hujjatlariga integratsiya qilish, keyingi bosqichda esa aniq yashil sug'urta mahsulotlarini joriy etish va ularni

rag'batlantiruvchi mexanizmlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

ESG tamoyillari asosida yashil sug'urta mahsulotlarini joriy etish sug'urta bozorining barqaror rivojlanishini ta'minlash bilan birga, ekologik xavflarni boshqarish va "yashil iqtisodiyot" loyihalarini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Yashil sug'urta mahsulotlari sug'urta kompaniyalari uchun yangi bozor segmentlarini shakllantirish, risklarni diversifikatsiya qilish va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

ESG tamoyillarini joriy etgan sug'urta kompaniyalarida: uzoq muddatli risklar 20-30 foizga kamaygan, sug'urta portfeli barqarorligi 15-20 foizga oshgan. ESG strategiyasiga ega kompaniyalarning: kapital yetarliligi ko'rsatkichi o'rtacha +10-12 foiz, investorlar ishonchi indeksi +18-25 foiz (OECD, UNEP)

Quyidagi jadvalda O'zbekistonda joriy etilishi mumkin bo'lgan yashil sug'urta mahsulotlari turlari va ularning kutilayotgan iqtisodiy, ekologik hamda ijtimoiy samaralari tizimli tarzda aks ettirilgan.

1-jadval

Yashil sug'urta mahsulotlari turlari va kutilayotgan samaralari*

Yashil sug'urta mahsuloti turi	Sug'urtalash obyekti	Asosiy maqsad	Kutilayotgan samaralar
Qayta tiklanuvchi energiya sug'urtasi	Quyosh va shamol elektr stansiyalari	Iqlim va texnologik risklarni kamaytirish	Investitsiya jozibadorligi oshishi, loyihalarining barqarorligi
Ekologik javobgarlik sug'urtasi	Atrof-muhitga zarar yetkazish xavfi	Ekologik zararlarni qoplash	Ekologik xavfsizlikni kuchaytirish
Yashil transport sug'urtasi	Elektrotransport vositalari	Uglerod chiqindilarini kamaytirish	Barqaror transportni rivojlantirish
Energiya samaradorligi loyihalar sug'urtasi	Energiya tejovchi texnologiyalar	Texnik va moliyaviy risklarni kamaytirish	Resurslardan samarali foydalanish
Iqlim risklari sug'urtasi	Qurg'oqchilik, toshqin va tabiiy ofatlar	Iqlim xavflarini boshqarish	Ijtimoiy va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish
Qishloq xo'jaligi yashil sug'urtasi	Ekologik toza agro-loyihalar	Barqaror ishlab chiqarishni rag'batlantirish	Oziq-ovqat xavfsizligi va ekologik muvozanat

***Manba:** muallif tomonidan UNEP FI, OECD, World Bank va xalqaro green insurance amaliyoti asosida tuzilgan.

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, yashil sug'urta mahsulotlari turli iqtisodiy va

ekologik yo'nalishlarni qamrab olib, sug'urta bozorining funksional imkoniyatlarini

kengaytiradi. Ayniqsa, qayta tiklanuvchi energiya va energiya samaradorligi loyihalarini sug'urtalash investitsion risklarni kamaytirish orqali "yashil" loyihalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

Ekologik javobgarlik va iqlim risklari sug'urtasi ekologik xavflarni boshqarishda muhim mexanizm bo'lib, ular orqali davlat va xususiy sektor o'rtasida risklarni taqsimlash samaradorligi oshadi. Bu esa ekologik zararlarni oldini olish va ijtimoiy yo'qotishlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Yashil transport va qishloq xo'jaligi sug'urtasi mahsulotlari esa ESG tamoyillarining ijtimoiy va ekologik tarkibiy qismlarini mustahkamlab, barqaror iste'mol va ishlab chiqarish modelini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu mahsulotlar sug'urta kompaniyalari uchun yangi mijozlar segmentini shakllantirish bilan birga, bozorning innovatsion rivojlanishiga turtki beradi.

Umuman olganda, jadval tahlili shuni tasdiqlaydiki, yashil sug'urta mahsulotlarini joriy etish O'zbekistonda sug'urta bozorining barqarorligi, raqobatbardoshligi va ESG tamoyillari asosida rivojlanishini ta'minlash uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ESG tamoyillari asosida yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirish O'zbekiston sug'urta bozorining barqaror va innovatsion rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Yashil sug'urta mahsulotlari ekologik xavflarni boshqarish, investitsion risklarni kamaytirish va sug'urta bozorida yangi moliyaviy imkoniyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlil va jadval ma'lumotlari asosida aniqlanishicha, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi va yashil transport loyihalarini sug'urtalash sug'urta kompaniyalari uchun eng istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi. Ushbu mahsulotlar orqali sug'urta portfelinig diversifikatsiyasi ta'minlanadi,

uzoq muddatli risklar kamayadi va "yashil iqtisodiyot" loyihalarining moliyaviy barqarorligi mustahkamlanadi.

Shuningdek, ekologik javobgarlik va iqlim risklari sug'urtasi mahsulotlari ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular orqali ekologik zararlar va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq yo'qotishlarni qoplash mexanizmlari takomillashtiriladi hamda davlat va xususiy sektor o'rtasida risklarni samarali taqsimlash imkoniyati yaratiladi.

O'rganilgan natijalar shuni ko'rsatadiki, yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirishda asosiy cheklovlar sifatida normativ-huquqiy bazaning yetarli darajada shakllanmaganligi, ekologik risklarni baholash metodologiyasining cheklanganligi va ESG bo'yicha kadrlar salohiyatining pastligi namoyon bo'lmoqda. Shu bois ushbu yo'nalishda kompleks va tizimli yondashuv talab etiladi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir:

birinchidan, sug'urta kompaniyalarining strategik hujjatlariga ESG tamoyillarini bosqichma-bosqich integratsiya qilish va yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirish bo'yicha alohida dasturlar ishlab chiqish;

ikkinchidan, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi va yashil transport loyihalari uchun maxsus sug'urta mahsulotlarini joriy etish hamda ularni davlat tomonidan rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish;

uchinchidan, ekologik va iqlim risklarini baholash bo'yicha metodologik asoslarni takomillashtirish, xalqaro tajriba va standartlardan faol foydalanish;

to'rtinchidan, sug'urta bozorida yashil sug'urta mahsulotlariga bo'lgan talabni oshirish maqsadida axborot-targ'ibot ishlarini kuchaytirish va mijozlarning moliyaviy savodxonligini oshirish;

beshinchidan, ESG va yashil moliya yo'nalishida sug'urta kompaniyalari xodimlari

uchun malaka oshirish va kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish.

Umuman olganda, ESG tamoyillari asosida yashil sug'urta mahsulotlarini rivojlantirish O'zbekiston sug'urta bozorini

yangi sifat bosqichiga olib chiqish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. United Nations Environment Programme Finance Initiative (UNEP FI). *Principles for Sustainable Insurance: Progress Report*. – Geneva : UNEP FI, 2023. – 64 p.
2. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *ESG Investing and Climate Transition: Role of Insurance Sector*. – Paris : OECD Publishing, 2022. – 98 p.
3. Swiss Re Institute. *Green Insurance: Risk Solutions for a Sustainable Future*. – Zurich : Swiss Re Institute, 2024. – 52 p.
4. United Nations Environment Programme Finance Initiative (UNEP FI). *Principles for Sustainable Insurance*. – Geneva: UNEP FI, 2012. – 32 p.
5. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *ESG Investing and Climate Change: The Role of Insurance*. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 96 p.
6. Swiss Re Institute. *The Economics of Climate Change: No Action Not an Option*. – Zurich: Swiss Re, 2021. – 48 p.
7. World Bank. *Green Insurance and Climate Risk Management*. – Washington, DC: World Bank Group, 2020. – 84 p.
8. United Nations Environment Programme (UNEP). *Sustainable Insurance and Climate Resilience*. – Nairobi: UNEP, 2021. – 64 p.
9. International Association of Insurance Supervisors (IAIS). *Application Paper on the Supervision of Climate-related Risks in the Insurance Sector*. – Basel: IAIS, 2021. – 56 p.
10. European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA). *Opinion on Sustainability within Solvency II*. – Frankfurt am Main: EIOPA, 2019. – 28 p.
11. Scholtens B. *Why finance should care about ecology // Trends in Ecology & Evolution*. – 2017. – Vol. 32, No. 7. – P. 500–505.